

Radoslav Zaradić

ČASOPIS *ANNALES*

I POVIJESNA DEMOGRAFIJA

povijest

Nedavno je obilježena osamdeseta godišnjica od izlaska prvog broja časopisa *Annales d'histoire économique et sociale*.

Ideja o časopisu koji će promijeniti dotadašnje usko viđenje historije kao samostalne znanstvene discipline nastala je tokom dvadesetih godina prošloga stoljeća prilikom brojnih sastanaka i rasprava unutar strazburškoga akademskog kruga sociologa, psihologa, geografa.. U tom raznolikom društvu bilo je naravno i povjesničara, od kojih su najznačajniji sveučilišni profesori Lucien Febvre (1878. – 1956.) i March Bloch (1886. – 1944.), ujedno i prvi urednici novog časopisa. Prvi broj časopisa *Anales* Febvre i Bloch objavit će u Parizu 15. siječnja 1929.¹

Glavni zadatak koji pred sebe postavljaju novi urednici jest vraćanje ekonomske i socijalne historije u domene znanstvenog kruga čime će izaći iz okvira tadašnje uske političke historije. Tradicionalne pristupe u historiji postepeno zamjenjuju nova područja istraživanja kojima su se do tada uglavnom bavili ekonomisti i sociolozi.²

U ovom radu zadatak nam nije predočiti historijski pregled nastanka „nove historije“ unutar suvremene francuske historiografije niti prikazati koju su ulogu imali analisti u „najvećoj preobrazbi historijske discipline od vremena erudicije pred kraj 17. stoljeća.“³ Naša namjera u ovom eseju jest prikazati odnos, prije svega druge generacije, analista i povijesne demografije te načina na koji su se povjesničari unutar „škole Analā“ služili tom pomoćnom povijesnom disciplinom.

RAZVOJ DEMOGRAFIJE KAO DRUŠTVENE ZNANOSTI

Demografija je relativno mlada znanost. Početkom ozbiljnih povijesno-demografskih istraživanja uzima se godina 1752. kada je David Hume objavio svoj kritični esej „O naseljenosti antičkog svijeta.“ Smatra se da je pojam i naziv demografija prvi u

literaturu uveo Achille Guillard (1799. – 1876.), francuski statističar i prirodoslovac, u radu „Elements de statistique humaine ou démographie comparée“ koji je objavio 1855. u Parizu. Kao samostalna znanstvena disciplina, demografija se razvila tek potkraj 19., a osobito u 20. stoljeću zahvaljujući sve većem interesu za probleme stanovništva.⁴

Pod demografijom podrazumijevamo društvenu znanost koja istražuje zakone razvoja stanovništva u njihovoj povijesnoj i društveno-gospodarskoj uvjetovanosti. Prema tome osnovni cilj demografije jest spoznaja osnovnih zakonitosti razvoja stanovništva, pronalaženje osnovnih tendencija toga razvoja u određenim društveno-gospodarskim razvojnim uvjetima.⁵

Kontinuirano promatranje uzročno-posljedičnih veza (gospodarskih, socijalnih, zdravstvenih) u demografiji nije postojalo sve do druge polovice 20. stoljeća. U ranijim razdobljima razvoja, demografi su se zadovoljavali kvantitativnim mjerenjima te ustanovljenjem brojčanih relacija između određenih demografskih pojava.⁶

POVIJESNA DEMOGRAFIJA

Povijesna znanost se već potkraj 19. stoljeća pod utjecajem pozitivizma počela koristiti izvorima o brojčanim iznosima. Iz toga vremena izrazito su nam vrijedna istraživanja u vezi s pitanjem stanovništva. Budući da su ta istraživanja imala i određenu povijesnu dimenziju, možemo slobodno govoriti o povijesnoj demografiji.⁷

Naziv *povijesna demografija* prvi put bit će upotrijebljen 1933. u referatu J. Bourdena (*Les méthodes et la démographie historique*) na 7. međunarodnom kongresu povijesne znanosti, a zatim i u naslovu trotomne knjige R. Molsa *Uvod u povijesnu demografiju europskih gradova od 14. do 18. stoljeća*.⁸

Dok je u vrijeme prvih Analā glavna orijentacijska disciplina bila geografija, u poslijeratno vrijeme do šezdesetih godina to postaje ekonomija pa sociologija da bi od sedamdesetih do danas to bila antropologija. Historija se kao znanost obogatila posudbom problema, metoda i predmeta od drugih društvenih znanosti nastojeći postati područje znanja koje će pružiti najveće moguće objašnjenje društvenih pojava. Tu vrsta pretendiranja historije prema osloncu na različite društvene znanosti s ciljem da se određeni problem što iscrpnije obuhvati te objasni nazivamo totalnom historijom.⁹

Već smo rekli kako je jedan od glavnih ciljeva analista pružiti ekonomskoj historiji središnje mjesto u historijskom istraživanju. Budući da se demografija bavi čovjekom i društvom, ona je za povjesničara ekonomije vrlo važna pomoćna disciplina jer mu s raznih strana omogućuje nove perspektive koje možda ne bi dobio prilikom uvida u sam dokument.¹⁰

Jedan od prvih historičara koji je služeći se demografijom kao pomoćnom disciplinom ostavio najvažnijeg traga na prvu generaciju analista bio je belgijski povjesničar Henri Pirenne (1862. – 1935.). Koristeći se ekonomskom podlogom prilikom istraživanja institucija i elita u gradovima srednjega vijeka Pirenne je pokazao kako je urbani razvoj imao direktnu vezu s oživljavanjem trgovine.¹¹

Svoju afirmaciju znanstvene discipline povijesna demografija doživljava s francuskom školom povjesničara koji su se okupili oko „škole Analā.“ Braudel, Goubert, Le Roy Laudurie, koristeći se demografskim obilježjima zajednica u svojim radovima naglašavaju dugoročni utjecaj demografskih fenomena na društveni život.¹²

DRUGA GENERACIJA ANALISTA I POVIJESNA DEMOGRAFIJA

Utjecajem Ernesta Labroussea prva serijalna historija je ekonomska, ponajprije historija cijena te njihovih fluktuacija. Od pedesetih godina serijalni se postupak širi i na ostale historijske znanosti uključujući i historijsku demografiju. Istraživanjem demografskih podataka nastojalo se pokazati utjecaj cijene žita na razinu prehrane, oskudice i gladi koja se povezivala ne samo sa smrtnošću nego i s promjenama u sklapanju brakova i rađanju djece.¹³

Nakon Drugoga svjetskog rata dolazi do značajnih promjena. Dok su u anglo-američkim zemljama moderne društvene znanosti proizašle uglavnom iz sociologije ili antropologije, u Francuskoj zahvaljujući djelovanju i utjecaju „škole Analā“ to mjesto preuzima historija. Nedugo poslije rata časopis mijenja naslov u *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations (Anali. Ekonomije, društva, civilizacije)* koji taj naslov nosi do 1994. godine.¹⁴ Namjera urednika bila je stvoriti časopis za društvene znanosti pri čemu bi glavnu ulogu imali povjesničari.¹⁵

Nakon rata upravo je francuska sociološka historiografija najviše primjenjivala kvantitativne metode u povijesnim istraživanjima. Strukturalisti¹⁶ su prvi počeli istraživati teme koje su se mogle promatrati u dužim vremenskim periodima. Anali uglavnom forsiraju statističke metode i bave se najviše analizom demografskih problema (zarada i cijene, migracije).¹⁷

Provođena istraživanja kvantitativnim metodama na dotada nekorisćenim izvorima (katastri, župne matice, popisi stanovništva, ženidbeni ugovori, oporuke) pokazala su kako se iza rasutosti pojedinačnih činjenica vide pokreti i razvoj, pravilnosti i razmjerna trajnost određenih struktura. Dakle pravilnost i što je još važnije razmjerna trajnost tih struktura u određenim društvima koji su se mogli uspoređivati u određenim vremenskim intervalima dovelo su do uvođenja *serijalne* historije.¹⁸

Jedno od klasičnih primjera povezivanja historijske demografije i socijalne historije jest rad Pierrea Gouberta o gradu Beauvaisu i njegovoj regiji. U navedenoj knjizi Goubert je integrirao historijsku demografiju u socijalnu historiju regija te proučavao društvene diferencijacije uzrokovane ekonomskim promjenama.¹⁹

Na temelju novih izvora, župnih matica, pristupa se proučavanju obiteljskih struktura uglavnom na razini pojedinih sela ili skupina sela te se ustanovljuje kretanje rođenja, vjenčanja, plodnosti i smrtnosti. Metodu i tehniku rekonstrukcije biološkoga života obiteljske jezgre razradio je Louis Henry sređivanjem podataka iz župnih matica za statističke tablice. On u historiju uvodi mikroanalizu koja se temelji na povezivanju podataka čime se historijska demografija manje definirala stanovništvom a više načinom upotrebe novih izvora (župnih matica, poreznih spiskova, notarskih knjiga). Godine 1956. zajedno s povjesničarom i arhivistom Michelom Fleuryem, Henry će izdati *Priručnik za ispisivanje i uporabu podataka iz starih matičnih knjiga* u kojemu će opisati način korištenja podataka iz knjiga rođenih/krštenih, vjenčanih i umrlih, stanja duša te prikazati mikroanalizu demografskih kretanja u seoskim i gradskim sredinama.²⁰

Istraživanja Michela Fleuryja, Louisa Henryja i Pierrea Gouberta u prvim desetljećima druge polovice 20. stoljeća dali su prve metodološke obrasce demografskih istraživanja. Matične knjige, do tada zanemarivani izvor, postale su nepresušno vrelo

za povijest puka. Pažljivim promatranjem i podvrgavanjem demografskoj analizi na prvi pogled suhoparnih podataka poput datuma rođenja i krštenja, vjenčanja i smrt, omogućili su utvrđivanje pojedinih društvenih procesa.²¹

U sedamdesetim godinama 20. stoljeća historijska se demografija povezuje s antropološkim pristupom. Više nije bila dovoljna demografija na temelju bioloških pokazatelja te se javlja potreba za spoznajom ljudskih ponašanja u vremenu. Demografsko se kretanje sve više interpretira kao bitna kulturna pojava a francuski povjesničari počinju se sve više baviti mentalitetima. Ponašanje ljudi istražuje se na temelju široke lepeze izvora koji su uključivali nadgrobne spomenike, ikonografske prikaze, oporuke, rituale itd. Jedno od najznačajnijih djela toga vremena knjiga je o djetinjstvu u starom režimu Philippea Arièsa (1914. – 1984.) u kojoj je autor dokazao da se svijest o djetinjstvu kao fazi ljudskoga života u Francuskoj javlja tek u 17. stoljeću.²²

ZAKLJUČAK

U razdoblju nakon rata kad se pristupilo temeljitom istraživanju matičnih knjiga, poznati francuski demograf Pierre Chaunu napisao je kako „niti jedan dokument nije istinit kao župna knjiga, taj spisak sudbina koji fiksira trenutak.“²³

Matične knjige zaista predstavljaju neiscrpno vrelo ljudskih sudbina prenešenih u oblik pisane riječi. Historiografiji je dugo trebalo da otkrije to „demografsko blago“, kako je Louis Henry znao često u svojim raspravama nazivati matične knjige.

Povijesna demografija predstavlja studij stanovništva u povijesti s ciljem da rekonstruira demografsku sliku prošlosti i objasni uzroke i posljedice koji utječu na tu sliku. Smještena između povijesne znanosti i geografije, ekonomske znanosti i demografije u kontaktu s etnologijom, socijalnom antropologijom i antropologijom povijesna demografija ustoličila se kao povijesna disciplina u pedesetim i šezdesetim godinama 20. stoljeća.

Upravo pod francuskim nazivom, povijesna demografija postala je znanstvenom disciplinom koja je otvorila golemo polje istraživačkog rada i pridonijela proširivanju dotadašnjih spoznaja. Posebna zasluga pri tome će pripasti francuskoj historiografskoj školi okupljenoj oko časopisa *Annales* koja je prva počela provoditi metodologiju kvantitativnog proučavanja povijesti stanovništva utemeljenu na matičnim knjigama.

BILJEŠKE

1 Mirjana Gross, <i>Suvremena historiografija. Krijeni, postignuća, traganja</i> (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1996.), 211.-212. (Dalje: Gross, 1996.).	historiografiji tridesetih godina, već da se taj stav razvijao i ranije, s radovima Voltairea, Guizota, Micheleta... Vidi u: Gross, 1996., 212.-213.	Kula, „Povijesna demografija. Demografija kao pomoćna povijesna znanost,“ <i>Acta historico-oeconomica Iugoslaviae</i> 8 (1981.): 17.-79; 17.-19. (Dalje. Kula, 1981.).
2 Treba imati na umu da interdisciplinarni pristup unutar historijskih znanosti ne nastaje izravno s pojavom analista u francuskoj	3 Gross, 1996., 211.-212.	5 Wertheimer-Baletić, 1999., 44.
	4 Alica Wertheimer-Baletić, <i>Stanovništvo i razvoj</i> (Zagreb: Mate, 1999.), 39. (Dalje: Wertheimer-Baletić, 1999.); Witold	6 Wertheimer-Baletić, 1999., 44.
		7 Božena Vranješ-Šoljan, „Mjesto demografije u povijesnoj znanosti,“

- Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 22 (1989.), 303.-309.; 303.
- 8 Miroslav Bertoša, „Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe,“ *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci* 41-42 (2000.) 315.-352.; 316. (Dalje: Bertoša, 2000.).
- 9 Gross, 2006., 239.
- 10 Gross, 2006., 212., Kula, 1981., 18.
- 11 Gross, 2006; 213.
- 12 Vladimir Stipetić i Nenad Vekarić, *Povijesna demografija Hrvatske* (Zagreb; Dubrovnik: HAZU, Zavod za povijesne znanosti, 2004.), 11. (Dalje: Stipetić, Vekarić, 2004.).
- 13 Gross, 2006., 251., 252.
- 14 Te godine mijenja naziv u *Annales. Histoire, Sciences sociales*.
- 15 Danas se govori o četiri generacije struja oko Anala. Prvoj struji (do rata) pripadaju osnivači Bloch i Febvre. Razdoblje do šezdesetih godina obilježilo je istraživanje ekonomskih i društvenih struktura s upotrebom kvantitativnih metoda na čelu s možda najpoznatijim povjesničarom 20. stoljeća (prema M. Gross) Fernandom Braudelom. Treću generaciju analista karakteriziraju različita usmjerenja uglavnom primjenjivana za istraživanje kulturnih fenomena. Vidi u: Gross, 2006., 238.-241.
- 16 Francuska nova historija velikim dijelom je strukturalna. Francuski povjesničari koriste pojam strukture kako bi označili niz geografskih, ekonomskih, društvenih i mentalnih odnosa koji traju razmjerno dugo, povezuju skupine ljudi te uglavnom određuju one povijesne događaje koje suvremenici mogu izravno uočiti. Ona je postojala i prije nego što se počeo rabiti taj pojam. Tako je primjerice March Bloch istraživao dugotrajne ekonomsko-socijalne strukture a Lucien Febvre mentalitete. Usporedno: Gross, 1996., 250., 251.
- 17 Mirjana Gross, „O francuskoj sociološkoj historiografiji – Sur l’historiographie sociologique française,“ *Jugoslavenski istorijski časopis* 4 (1963.) 57.-73.; 64., Božena Vranješ-Šoljan, „Kvantitativne metode u povijesnim istraživanjima. Osvrt na nove primjene kvantitativnih metoda u ekonomskoj i socijalnoj povijesti,“ *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 15 (1982.) 235.-241.; 236. (Dalje: Vranješ-Šoljan, 1982.).
- 18 Serijalna historija podrazumijeva pristup istraživanju koji konstruira povijesne činjenice u vremenu, u serijama homogenih jedinica koje se mogu usporediti a ponavljaju se u razmjerno duljem trajanju i unutar njega u određenim pravilnim intervalima. Serijalnom historijom dolazi do kvantifikacije metoda, broj postaje bitno sredstvo interpretacije određenoga dugotrajnijeg razvoja kao i kraćih fluktuacija. Kvantifikacija mase podataka omogućuje uspoređivanje povijesnih činjenica u njihovoj raznolikosti i sličnosti kakvo dotad nije bilo moguće. Vidi u: Gross, 2006., 251., Vranješ-Šoljan, 1982.; 236.
- 19 Gross, 2006., 252.
- 20 Gross, 2006., 252., Bertoša, 2000., 317.
- 21 Stipetić, Vekarić, 2004., 11.
- 22 Gross, 2006., 253.
- 23 Stjepan Krivošić, „Izvori za historijsku demografiju: starije matične knjige.“ *Arhivski vjesnik* 32 (1989.), 13.-29; 14.

Pro Tempore

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 8/9, 2010.-2011.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
godina VII, broj 8-9, 2010-2011.

Glavni i odgovorni urednik
Filip Šimetin Šegvić

Počasni urednik
André Burguière

Uredništvo
Tomislav Brandolica, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Filip Šimetin Šegvić,
Nikolina Šimetin Šegvić, Stefan
Treskanica

Urednici pripravnici
Marta Fiolić, Kristina Frančina, Sanda
Vučićić

Redakcija
Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Andreja Piršić, Nikolina Šimetin Šegvić,
Filip Šimetin Šegvić, Stefan Treskanica,
Sanda Vučićić

Tajnica uredništva
Martina Borovčak

Recenzenti
dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Ivan Botica
Miodrag Gladović, d.i.e.
dr. sc. Borislav Grgin
dr. sc. Mirjana Gross
dr. sc. Željko Holjevac
dr. sc. Nenad Ivić
Branimir Janković, prof.
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
mr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Isao Koshimura
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Radivoj Radić
Danijel Rafaelić, prof.
dr. sc. Drago Roksandić
dr. sc. Relja Seferović
dr. sc. Boris Senker
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ-Šoljan

Lektura i korektura
Marta Fiolić
Ana Jambrišak
Vedrana Janković
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić
Tajana Vlaisavljević

Dizajn i priprema za tisak
Tomislav Vlainić
Lada Vlainić

Prijevodni s engleskog jezika
Tomislav Brandolica
Jelena Krilanović
Tina Kužić, prof.
Marko Lovrić
Marija Marčetić
Judita Mustapić
Andrea Pečnik
Marko Pojatina
Prijevodi s njemačkog jezika
Sara Katanec
Mirela Landsman Vinković
Azra Plićanić Mesić, prof.
Filip Šimetin Šegvić
Prijevodi s francuskog jezika
Marta Fiolić
Tea Šimičić
Marina Šegvić, prof.
Mihaela Vekarić
Prijevodi sa slovenskog i srpskog jezika
Krešimir Matešić
Prijevodi s talijanskog jezika
Marina Šegvić, prof.

Izdavač
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb

Tisak
ZT ZAGRAF

Naklada
Tiskano u 300 primjeraka

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim
radovima izražavaju isključivo stavove
autora i ne predstavljaju nužno stavove
i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financijski su
omogućili:
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
DTM GRUPA d.o.o.,
NARCOR d.o.o.,
TRANSPORTI KRAJAN d.o.o.,
HEMA d.o.o.,
KEMOKOP d.o.o.,
EUROGRAF d.o.o.,
Privatne donacije: S. S., M. F., prof.
dr. Drago Roksandić, Marko Lovrić,
Filip Šimetin Šegvić, Nikolina Šimetin
Šegvić, Tomislav Brandolica.

Redakcija časopisa Pro tempore svim
se donatorima iskreno zahvaljuje na
financijskoj podršci!
Redakcija se također posebno
zahvaljuje gospodinu Zlatku Ožboltu,
dia na trudu i pomoći. Zahvaljujući
njemu, put do izdavanja ovog broja
bio je mnogo lakši. Gospodinu Zoranu
Ivankoviću isto tako dugujemo veliku
zahvalu što nam je izašao u susret
prilikom tiskanja časopisa.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:
Klub studenata povijesti - ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, 10000 Zagreb

E-mail:
pt.redakcija@gmail.com
phillip.simetinsegvic@gmail.com